

Péntek Imre

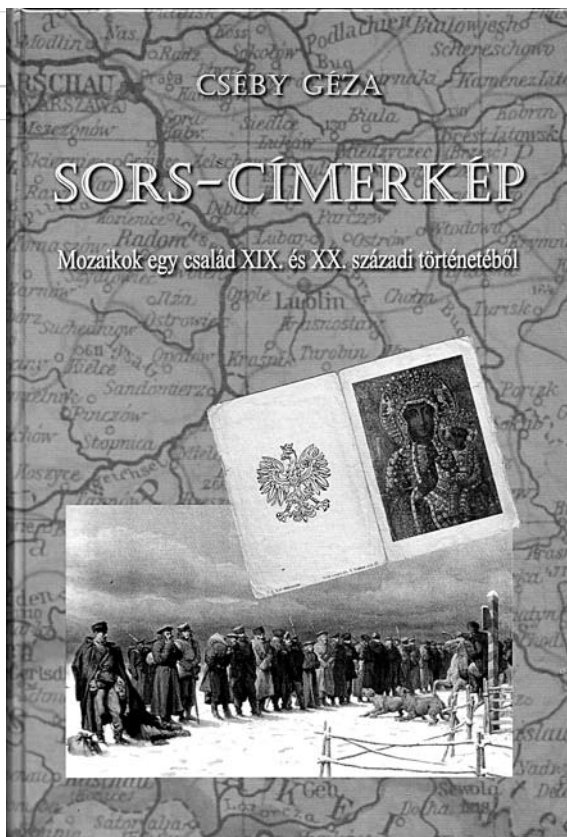
Visszatalálni a gyökerekhez

(Cséby Géza: *Sors-címerkép*)

- *Mozaikok egy család XIX. és XX. századi történetéből* -)

Azt hiszem, kevés (zalai, szerzői kiadású!) kötet található az országban, melynek előszavát egy volt, a borítón olvasható ajánlását pedig a jelenlegi lengyel nagykövet írta. De könnyen lehet, nincs is ilyen. Nos, Cséby Géza családtörténet-esszéjéről van szó, melyet az író-műfordító szerint tízévi kutatómunka előzött meg, s a magyar történelem egy kevésbé ismert (kutatott) eseményéről ad izgalmas, személyes képet: az 1939-es magyarországi lengyel menekültek sorsáról, s bepillantást enged egy lengyel-magyar család tragikus, de mégis felemelő történetébe. A Keszthelyen élő szerző – akihez több évtizedes barátság fűz, s akinek édesanyját, Halina nénit, a könyv főalakját volt szerencsém ismerni – életének egy bizonyos, „érett” szakaszában rádöbrent arra: alig valamit tud családjának, édesanyjának lengyel „ágáról”, vonatkozásairól. És módszeres, sok időt és energiát felemésztő kutatásba fogott, mint a világirodalomból ismert hősök, akik múltjukat, származásukat kutatják. Oidipusz a saját végzetét találta meg nyomozása végén, míg Cséby Géza (lengyel) identitásából nyomasztóan hiányzó családi krónika(k)ra lelt, ősökre, dédszülőkre, nagybácsikra, jeles írókra, művészekre, hősökre, áldozatokra, akik mind-mind múltjának, egyéniségének immár elszakíthatatlan részei.

A lengyel sors, az ország többszöri felosztása, a véres és levert felkelések, függetlenségi háborúk, szétszóratások és menekülések – melyek során a lengyelek valahányszor megtapasztalhatták a magyarok szolidaritást (azt a bizonyos „két jó barát”(dwa bratanki)-viszonyt) – sem szakíthatták el a kötődéseket a szülőföldről, a hazához. Szépen ír erről az előszóban Grzegorz Lubczyk nyugalmazott nagykövet, aki (ráadásul) Stefan Wyszyński bíboros mottójával figyelmeztet: „A legendák nélküli, történelem nélküli, múlt nélküli népek röviden föld nélküli, otthon nélküli, jövő nélküli népekké válnak.” (Megszívlelendő intelem ez azoknak, akiket oly nagyon irritál a „múltba fordulás”.) A nagykövet úr arra hívja fel a figyelmet: „a nemzet története nem más, mint egyének történetének összessége, nemes családoké és egyszerűké, kiknek históriáját nem jegyzi ugyan fel a krónikás, de akik mégis saját, megélt múlttal rendelkeznek”. Azt is mondhatnánk: eltéphetetlen gyökerekkel.

S Cséby Géza úgy döntött 1994-ben, hogy utánajár: ki is voltaképpen az ő lengyel édesanyja, Waroczevska Halina, a varsói Pénzügyminisztérium Kincstárvédelmi Osztályának dolgozója, aki 1939. szeptember 2-án hagyta el Varsót, és 1940. augusztus 1-jén érkezett meg, idős anyjával együtt, Keszthelyre.

Nos, a nyomozás nem várt fejleményekkel szembesítette: a család Nowogródekből származik, a Roginski familiából. 1863-ban a legkisebb fiú, a húsz év körüli József, a Januári felkelés kitörésekor csatlakozott a felkelőkhöz. S ekkor már házas volt, felesége, Aleksandra Lisicka 18 éves. A bukás után öt év szibériai kényszermunkára és teljes vagyonelkobzásra ítélte a cári bíróság. S ettől kezdve a történet romantikus fordulatot vesz: a fiatal feleség követte férjét a száműzetésbe, Tobolszkba, végigcsinálta a szörnyű éveket, dolgozott, ruhákat varrt, amivel tisztességes megélhetést teremtett – nem csak magának, fogságban tartott férjének is juttatva a keresményből. Az anyai ági dédszülők 1869-ben, egy ismerősük tanácsát megfogadva, Varsóban telepedtek le. A megtört apa – hisz közben megszületett első gyermekük – nemigen találta a helyét, de felesége szorgalma és találmányossága biztos egzisztenciát teremtett a fővárosban. A három leány férjhez ment, s Cséby Géza nagyanyja, Stanisława – a biztos színházi karriert elhagyva – férjhez ment egy festő-tanárhoz, Władysław Waroczevszkihez. A művészházasságok – úgy látszik – akkor sem bizonyultak tartósak, bár a gyermekek megszülettek, a szülők összekülönböztek és külön éltek. A leány, Halina a békebeli Varsó aranyifjúságának meglehetősen gondtalan, szórakoztató életét élte, amíg közbe nem szólt a világháború.

De a szerző továbbhalad – a jelen felé – és bemutatja a Waroczewski családot, akiknek számos tagja nem csak ismert volt Varsóban, de komoly szerepet játszottak képviselői az irodalmi és művészvilágban, az újságírásban és persze, nem maradhat ki, a politikában. A kissé bohém nagyapa tagja lett a Pilsudski légióknak, harcolt a bolsevikok ellen. A független lengyel állam létrejöttékor komoly állami beosztást kapott. 1943-ban, a német megszállás idején, egy utcai „begyűjtés” alkalmával ő is fogságba esett. S mint a földalatti mozgalom tagját kivégezték, 1943 karácsonya előtt. Testvére, Witold, az auschwitz-i haláltáborban végezte. Nem volt még 32 éves.

A szerző édesanyja, Halina Wroczevska 1939 februárjában, húsz évesen, lett a Pénzügyminisztérium munkatársa. Büszke volt a beosztására, a 17. számú igazolványára. Apja az USA-ba hívta, ahova hivatalos útra készült. Inkább a román tengerparton töltötte barátnőjével a nyarat. Aligha gondolta volna, szeptember 1-jén megszólalnak a szirénák Varsóban, német repülőek bombázzák a várost... S megkezdődik a menekülés, amelynek stációi a könyv legdrámaibb lapjai. A fiatal lány anyjával együtt hagyja el a fővárost, s jutnak mind messzebb a megszállt zónától. 1939. szept. 20-án lépték át a magyar határt. S ismételen, ahogy annyiszor a történelem folyamán: a „magyarok nagy szeretettel fogadták a menekülő lengyeleket, kitódultak az utcára, és gyümölcscsel, kenyérrrel, étellel kínáltak a szerencsétleneket.”

Egyébként Cséby Géza alaposan utánajárt a Teleki-kormány és Horthy kormányzó magatartásának is, amit a lengyel kérdésben tanúsítottak. Talán jellemző, amivel a menekült lengyel kormány találkozott, a titkos szerződést megszegő Romániában. „Soha nem gondolták volna, hogy internálják őket” – írja a szerző. A magyar kormány viszont nem engedett a németek nyomásának, Csáky külügyminiszter leszögezte: „fegyveres akcióban Lengyelország ellen sem közvetve, sem közvetlenül részt venni nem vagyunk hajlandóak... Ha a németek erre erőszakot helyeznek kilátásba, kategorikusan ki fogom jelenteni, hogy fegyverre fegyverrel válaszolunk. Aki Magyarországot területére engedély nélkül beteszi a lábát, azt ellenségnek tekintjük.” A Horthy-korszak képéhez ez is hozzátartozik.

A keszthelyi lengyel polgári tábor – a dokumentumok szerint – 28 főt fogadott be. Köztük Halinát és édesanyját. A kötet gazdagon mutatja be a keszthelyi lengyel emigráció életét, érdekes alakjait, hisz a keszthelyi tábor kiemelt értelmiségi táborként szerepelt. Itt talált menedéket az arisztokrácia több tagja (Tadeusz Wojciech, Komorowski gróf, Tadeusz Fangrat író, műfordító, és mások). A magyar (és helyi) hatóságok

meglehetősen empátiával kezelték a menekültek ügyeit, például helyt adtak távozási kérelmüknek. Így az akkor még álnéven szereplő Miszewska Halina 1942-ben megkapta a távozási engedélyt és anyjával kiköltözött a városba. A „Goldmark házba”, ahol egy tisztességes zsidó családnál béreltek szobát. A beilleszkedés része volt, hogy a lengyelek munkát vállaltak, dolgoztak, a legkülönbözőbb foglalkozásokban. S nagy szükség is volt rájuk, a háborús viszonyok közepette. Számtalan érdekes adalék található a kötetben, jókora fehér foltot tüntetve el Zala megye újkori történetéből.

Pedig egy újabb romantikus epizód, egészen más irányt adott a lehetséges fordulatoknak: Halina, a fényképek alapján is kitűnik, rendkívül csinos leány volt. A Cséby patikában megismerkedett az ifjú patikussal, s a fiatalok között szerelem szövődött. Ha ekkor összeházasodnak, talán másként alakulnak a dolgok... Minden jel arra mutatott, hogy végre 'happy end' kerül a történet befejezésére...

De kiderült: még mindig nincs vége az izgalmaknak, a történelem újabb megpróbáltatást eszelt ki hőseink számára. 1943-ban hírt kaptak a keszthelyi lengyelek, hogy fiatal honfitársaikat összeszedik és „valahova” elviszik. Később már ez hírlett az öregekről is. Halina néhány társával Várvolgyre húzódtott az elhurcolás elől. A pincében bujtatták őket. Igen ám, de az anya Keszthelyen maradt, leánya csodával határos módon kimentette innen, ahol már a csendőrök keresték a „zsidókat és lengyeleket”. Két nap után a csendőrök törtek rájuk. Szombathelyre hajtották őket... A frontról ez idő tájt érkezett haza Cséby Géza, tartalékos zászlós. Döbbenet tapasztalta: menyasszonyát és anyját elvitték. A tervezett esküvő elmaradt. A két asszony a strasshofi táborban kötött ki. Majd Ptujban raboskodtak. A felszabadulást már Rzeszówban érték meg. Ismét Varsó. Aztán – valóban úgy látszik, isteni sugallatra – visszatértek Keszthelyre. Remélte, hogy találkozik vőlegényével. És csodával határos módon – mint már annyiszor – az utolsó pillanatban hazaérkezett volt angol hadifogoly, Cséby Géza. És a házasságkötés dátuma: 1946. febr. 10. És 1947. január 7-én megérkezett a Cséby-ház (patika) új lakója, a könyv szerzője.

A krimiszzerű eseményekkel és romantikus fordulatokkal teli (család)történet valóban olyan „sors-címerkép”, mely a nagy időt megért magyar-lengyel kapcsolatoknak (ismét) megedzett jelképe lehet. Műfaját tekintve: esszé, történelmi tabló, szociográfia, dokumentumregény. S ahogy a jelenlegi nagykövet asszony írja: „megrendítő személyes vallomás: egy kétlaki hazafi lelki-szellemi életrajza”. A kései „múltváltás(ok)” egyik legszebb fejezete. Nem lehet megindulás nélkül olvasni.